

3. Kriukova T.L. (2007). Oprosnik sposobov sovladaniya (adaptatsiya metody WCQ) [Questionnaire on coping methods (adaptation of WCQ technique)]. *Zhurnal prakticheskogo psikhologa – Journal of Practical Psychologis*, 3, 93–112 [in Russian].
4. Kriukova T.L., Zhuravleva, A.L., Serhyenko, E.A. (2008). *Sovladaiushchee povedeniye: Sovremennoe sostoianye y perspektivy* [Contemporary behavior: Current state and perspectives]. Moscow : Ynstytut psikhologyy RAN [in Russian].
5. Morosanova V.Y. (2001). *Yndyvudualni styl samorehuliyatsyy: fenomen, struktura y funktsyy v proyzvolnoi aktyvnosti cheloveka* [Individual style of self-regulation: phenomenon, structure and functions in the arbitrary activity of a person]. Moscow : Nauka [in Russian].
6. Sele H. (1979). *Stress bez dystressa* [Stress without distress]. Moscow : Nauka [in Russian].
7. Fromm E. (1994). *Chelovecheskaia sytuatsiya* [The human situation]. Moscow : Smysl [in Russian].
8. Carver C.S. Assessing Coping Strategies: A theoretically based approach. *J. Pers. and Soc. Psychol.* 1989. V. 56. P. 267–283.
9. Folkman S. Lazarus R.S. Coping and emotion. *Stress and Coping: An Anthology*. Ed.: Alan Monat and Richard S. Lazarus. Columbia University Press, 1991. P. 207–227.
10. Frydenberg E. Adolescent Coping. Theoretical and Research Perspective. London; New York : Routledge, 1997. 233 p.
11. Lazarus R.S. From psychological stress to the emotions: A history of changing outlooks. *Annual Review of Psychology*. 1993. Vol. 44. P. 1–21.
12. Zeidner M. *Handbook of Coping: Theory, Research, Applications* (Wiley Series on Personality Processes). ed. by Moshe Zeidner, Norman S. Endler. N.Y.: Wiley, 1995. 728 p.

Стаття надійшла до редакції 25.02.2019.
The article was received 25 February 2019.

УДК 159.923.33
DOI 10.32999/ksu2312-3206/2019-2-9

ПРОФЕСІЙНІ НАСТАНОВИ СТАРШОКЛАСНИКІВ: СТАТЕВО-РОЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ

Колчигіна Анна Валеріївна,

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної психології

Українська інженерно-педагогічна академія

annakolchyhina@gmail.com

ORCID 0000-0001-5354-9791

Павлій Анастасія Костянтинівна,

студентка факультету міжнародних освітніх програм

Українська інженерно-педагогічна академія

asiapavliy0399@gmail.com

ORCID 0000-0002-5640-3314

У статті розглянуто особливості професійних настанов учнів 10–11 класів. Визначено поняття професійних настанов у психологічних дослідженнях. Професійні настанови є уявленнями людини щодо професійної діяльності, формуються в процесі набуття досвіду, але не обов'язково можуть усвідомлюватися в момент прийняття рішення. Проаналізовано типи професійних настанов юнацького віку: нерішучість професійного вибору, раціоналізм професійного вибору, оптимізм стосовно професійного майбутнього, висока самооцінка професійного вибору, залежність професійного вибору. Відокремлена мета дослідження, що полягає у виявленні особливостей показників професійних настанов у юнаків та дівчат старшокласників. Застосовувались теоретичні та емпіричні методи, що відповідають змісту проблеми та меті дослідження. Комплекс склали такі методи: теоретико-методологічний аналіз наукових джерел, систематизація та узагальнення психологічних даних за проблемою дослідження; опитувальники; метод математичної статистики (t-критерій Стьюдента). Математична обробка даних здійснювалася за допомогою пакета математико-статистичної програми Statistica 7.0. За результатами, досліджено різницю за показниками професійних настанов, мотивації досягнення успіху та професійної направленості груп юнаків та дівчат. Для дівчат більш властива невпевненість у професійному виборі, несамостійність, залежність від інших, соціальна незрілість. Для дівчат і юнаків характерна віра в свої сили та здібності, стійкість і готовність долати труднощі. Дівчата більшою мірою прагнуть

опанувати знання й навички, уміють працювати організовано й докладають зусиль для досягнення бажаного результату. Досліджувані розуміють труднощі і проблеми, що можуть виникнути на шляху до здійснення цілей. Водночас для груп дівчат і юнаків характерна певна ідеалізація, відчуття, що проблемами і труднощами можуть бути вирішені завдяки зусиллям. Серед дівчат та юнаків старшокласників переважає середній рівень мотивації досягнення успіху. Зроблено **висновки**, що дві досліджувані групи мають слабо виражену, проте схожу направленість до різних видів професійної діяльності, дівчата більш мотивовані на успіх, проте їм більше притаманна невпевненість в професійному виборі, ніж хлопцям. Визначено перспективи подальших досліджень в цьому напрямку.

Ключові слова: професійна направленість, професійна діяльність, самореалізація, мотивація досягнення успіху, ранній юнацький вік.

PROFESSIONAL ATTITUDES OF HIGH-SCHOOLERS: GENDER-ROLE FEATURES

Kolchyhina Anna Valeriivna,

Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor of the Department of Practical Psychology
Ukrainian Engineering-Pedagogics Academy

annakolchyhina@gmail.com
ORCID 0000-0001-5354-9791

Pavlii Anastasiia Kostiantynivna,

Student of the Faculty International Educational Programs
Ukrainian Engineering-Pedagogics Academy

asiapavliy0399@gmail.com
ORCID 0000-0002-5640-3314

The article considers professional attitudes of tenth-, eleventh-form pupils. The concept of professional attitudes in psychological research was defined. Professional attitudes are a person's perceptions of professional activity, formed in the process of gaining experience, but not necessarily aware at the time of the decision. The present study analyzes the types of high-schoolers professional attitudes: indecision of professional choice, rationalism of professional choice, optimism in the relation of professional future, high self-esteem of professional choice and dependence of professional choice. The **aim** of this study was to identify the features of professional attitudes of boys and girls in high school. Theoretical and empirical methods, corresponding to the content of the problem and the purpose of the research, were applied. The complex consisted of the following **methods**: theoretical and methodological analysis of scientific sources, systematization and generalization of psychological data on the research problem; questionnaires; method of mathematical statistics (t-criterion of Student). Mathematical processing of data was carried out with the help of a package of mathematical and statistical program Statistica 7.0. examined the difference in the indicators of professional guidance, motivation to achieve success and the professional orientation of groups of young people and girls by the **results** of the study. Girls are more reside in uncertainty of the professional choice, dependency and social immaturity. Both girls and boys characterize by belief in their strengths and abilities, resilience and willingness to overcome difficulties. Girls are more likely to acquire knowledge and skills; they are able to work in an organized way and make efforts to achieve the desired result. The investigators understand the difficulties and problems that may arise on the way to achieving the goals. Along with this, for a group of girls and boys there is a certain idealization, a feeling that problems and difficulties can be solved through efforts. Among the girls and boys of high school, the average level of motivation for success is prevalent. **It is concluded that** the two study groups have a weakly expressed but similar orientation towards different types of professional activity, girls are more motivated to succeed in the case of a specific lack of professional choice than boys. The prospects for further investigations in this area are determined.

Key words: professional orientation, professional activity, personal fulfilment, motivation for success, early adolescence.

Вступ

Вибір майбутньої професії є важливою умовою для гармонійного розвитку особистості. Проблема професійних настанов саме старшокласників особливо актуальна, оскільки ранній юнацький вік є часом активного пошуку можливостей для самореалізації і професійної направленості. В цей період на старшокласників впливають різні фактори: поради близьких, вплив навчаль-

ного закладу, профорієнтаційні роботи, розвиток соціального та економічного становища країни, престижність тієї чи іншої професії тощо.

Старшокласники часто не мають повністю сформованих професійних планів, не враховують власні здібності і можливості. Мотиваційний компонент в цьому разі відіграє важливу функцію, оскільки пов'язаний з усвідомленням стимулів майбутньої

діяльності, співвідношенням зовнішніх і внутрішніх чинників, які регулюють поведінку в умовах професійної діяльності. Так, нові соціальні, економічні, особистісні та культурні умови формування сучасної молодшої людини впливають на професійну спрямованість дівчат і юнаків, що робить вивчення проблеми статево-рольових особливостей професійних настанов актуальною.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Проблема професійних настанов розглядається дослідниками з різних точок зору. Зокрема, К.М. Левітан зазначає, що професійні настанови це насамперед готовність суб'єкта до виконання обов'язків, норм та функцій професійної ролі. Сюди можна віднести як позитивне ставлення до певної професійної діяльності, так і професійні уміння та навички для її здійснення (Левітан, 1993: 393). І.М. Кондаков натомість вважає, що професійні настанови це активний вибір завдань та подальше моделювання відповідно до них власної поведінки (Кондаков, 2005:122–130).

Е.Ф. Зеєр визначає ранній юнацький вік як період первинної, амбівалентної оптації, в якому закладаються основи морального ставлення до різних видів праці, відбувається формування системи особистісних цінностей, що своєю чергою визначає вибіркове ставлення дітей до різних професій (Зеєр, 1999: 70).

На думку Є.В. Джавахішвілі, «Професійна настанова – це цілісне новоутворення, що регулює і направляє психофізіологічні сили особистості для виконання своєї професійної діяльності». Професійні настанови тісно пов'язані з «образом світу» людини. Установки можуть зумовити різні психологічні прояви. Наприклад, неможливо змінити настанову таким чином, щоб не змінити емоційний стан, виражений в хвилюваннях, переважно негативного чи пасивного характеру (Джавахішвілі, 1988: 188).

Професійні настанови проявляються в умовах реальної життєдіяльності, під час переживання особистістю тих чи інших подій, що формують психологічні новоутворення професійної діяльності. Можна виділити наступні типи професійних настанов юнацького віку (за І.М. Кондаковим):

- нерішучість професійного вибору – нерішучість, невпевненість, труднощі щодо початку діяльності, відсутність чітких уявлень і критеріїв, що стосуються професійного розвитку, самовдосконалення, недостатній рівень поінформованості про світ професій;

- раціоналізм професійного вибору – ґрунтовність, раціоналізм, розсудливість, готовність діяти згідно з визначеним пла-

ном, після виважених розмірковувань, неімпульсивність щодо питань професійного вибору;

- оптимізм стосовно професійного майбутнього – пов'язаний з ідеалізацією, максималізмом, почуттям власної індивідуальності та унікальності, переконаністю, що абсолютно усі проблеми можуть бути дуже легко вирішені;

- висока самооцінка професійного вибору – завищена самооцінка, віра у власні сили та здібності, довіра власним суб'єктивним переживанням, враженням, наполегливість і готовність до подолання труднощів;

- залежність професійного вибору – несаможиттєвість, підвищена невпевненість у собі, залежність від інших, соціальна незрілість у майбутньому професійному виборі (Кондаков, 2005: 122–130).

Зарубіжні дослідники вказують на те, що професійний розвиток дітей включає взаємодію процесів виховання і розвитку. Такі сімейні фактори, як наявність фінансового, людського та соціального капіталів, взаємодії з дітьми, взаємодії сім'ї та роботи, сімейних ролей, структури сім'ї та історичних умов, що впливають на батьків, сприяють розумінню відмінностей у вихованні дітей по відношенню до професійного розвитку. Включаючи в себе придбання знань, переконань і цінностей про можливості та вимоги до роботи, дослідження професійних інтересів, процеси професійного розвитку є підґрунтям до вибору професій (Bryant, Zvonkovic, Reynolds, 2006).

Батьки та сам учень є найбільш значимими суб'єктами, які впливають на професійне самовизначення, та першочерговим мотивом є мотив реалізації власного «Я». При цьому, як вказують сучасні вітчизняні психологічні дослідження, через низький рівень інформованості щодо професійних уподобань та визначень існують труднощі у виборі професії (Гомонюк, Мазур, 2017).

Важливим завданням психолого-педагогічної науки є виявлення ефективних засобів допомоги підліткам та юнакам у побудові власної ідентичності. Сучасна молода людина значною мірою дезорієнтована у своїх цінностях, часто не здатна зробити свідомий життєвий та професійний вибір (Яблонська, 2011: 879). Зазначимо, що велика кількість досліджень не достатньо охоплює статево-рольовий аспект прояву висунутої нами проблематики.

2. Методологія та методи

На основі викладеного можна сформулювати **мету** дослідження, що полягає у виявленні особливостей показників професійних настанов у юнаків та дівчат старшокласників.

Застосовувались теоретичні та емпіричні методи, що відповідають змісту проблеми та меті дослідження. Комплекс складала такі **методи**: теоретико-методологічний аналіз наукових джерел, систематизація та узагальнення психологічних даних за проблемою дослідження; опитувальники; метод математичної статистики (t-критерій Стюдента).

Математична обробка даних здійснювалася за допомогою пакета математико-статистичної програми Statistica 7.0.

Для дослідження особливостей професійних настанов були використані наступні методики: «Опитувальник професійних настанов» І.М. Кондакова; «Опитувальник для вивчення мотивації досягнення успіху» Т. Елерса; «Опитувальник професійної направленості» Л. Йовайши (модифікація Г.В. Резапкіної).

3. Результати та дискусії

Дослідження проводилося на базі Старомерчицької загальноосвітньої школи I-III ступенів Валківської районної ради Харківської області.

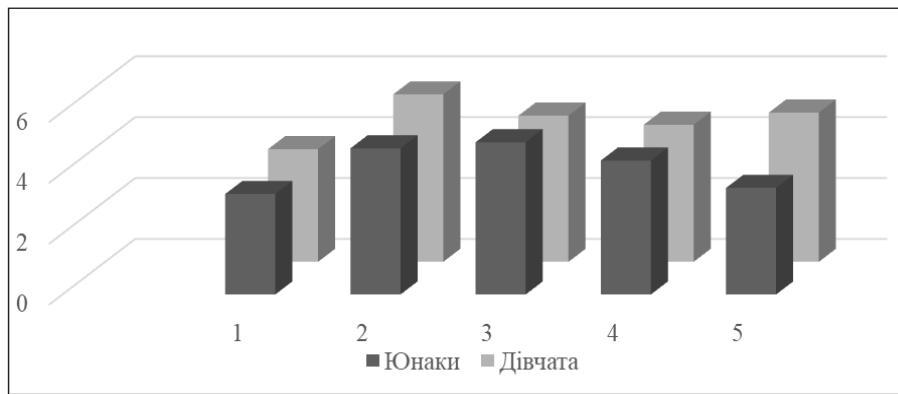
Для участі в дослідженні було залучено 40 осіб – учнів-старшокласників віком 16–17 років. З них – 20 юнаків та 20 дівчат.

За результатами методики «Опитувальник професійних настанов» І.М. Кондакова та за допомогою математичного методу (t-критерія Стюдента) ми дослідили різницю за показниками досліджуваних груп юнаків та дівчат.

Ця методика дозволяє охарактеризувати професійні настанови учнів старших класів за такими факторами (типами настанов), як нерішучість у професійному виборі, раціоналізм, оптимізм стосовно професійного вибору, самооцінка можливостей та залежність у здійсненні професійного вибору згідно з високим, середнім та низьким рівнями. Результати представлені у таблиці 1.

З таблиці 1 бачимо статистично значиму відмінність за показником «залежність в професійному виборі» у дівчат та юнаків. На рисунку 1 зображені показники професійних настанов двох груп.

Аналізуючи отримані результати, ми бачимо, що за показником залежності в про-

Рис. 1. Особливості показників професійних настанов між дівчатами та хлопцями

Примітка: 1 – нерішучість в професійному виборі; 2 – раціоналізм професійного вибору; 3 – оптимізм до проф. майбутнього; 4 – самооцінка; 5 – залежність в професійному виборі

Таблиця 1

Показники професійних настанов за методикою І.М. Кондакова

Шкали	Досліджувані групи		t
	1	2	
Нерішучість в професійному виборі (F ₁)	3,3±1,9	3,7±2,3	-0,5
Раціоналізм професійного вибору (F ₂)	4,8±1,1	5,5±1,4	-1,7
Оптимізм до проф. майбутнього (F ₃)	5,0±1,9	4,8±1,4	0,3
Самооцінка (F ₄)	4,4±1,6	4,5±1,3	-0,1
Залежність в професійному виборі (F ₅)	3,5±1,3	4,9±1,8	-2,7**

Примітка: 1 – група юнаків ; 2 – група дівчат; *p<0,05; ** p<0,01

фесійному виборі (F5) виявлені достовірні відмінності. Тобто у дівчат більш виражений рівень залежності в професійному виборі, ніж в групі юнаків ($4,9 \pm 1,8$; $3,5 \pm 1,3$ при $p \leq 0,01$). Таким чином, для дівчат більш характерна невпевненість у професійному виборі, несамостійність, залежність від інших, соціальна незрілість. Варто зазначити, що різниця показника рівня самооцінки (F4) у двох порівнювальних груп незначна ($4,4 \pm 1,6$; $4,5 \pm 1,3$). Тобто для дівчат і юнаків характерна віра в свої сили та здібності, стійкість і готовність долати труднощі. Стосовно нерішучості у професійному виборі вірогідних відмінностей між першою та другою групами виявлено не було. Стосовно раціоналізму професійного вибору та оптимізму щодо професійного майбутнього вірогідних відмінностей між групами також не було виявлено.

Це говорить про те, що досліджувані групи розуміють труднощі і проблеми, що можуть виникнути на шляху до здійснення цілей. Водночас для групи дівчат і юнаків характерна деяка ідеалізація, відчуття, що проблеми і труднощі можуть бути вирішені завдяки зусиллям.

За результатами інших досліджень, професійні настанови старшокласників характеризуються суперечливими тенденціями. Значній кількості учнів старших класів властиві недостатні рішучість та самостійність, занижена самооцінка професійного вибору. Професійні настанови старшокласника, зокрема такі її типи, як нерішучість, оптимізм, висока самооцінка професійного вибору, тісно пов'язані з особистісною тривожністю юнака (Курицина, 2015).

Далі за методикою «Опитувальник для вивчення мотивації досягнення успіху» Т. Елерса нами був визначений рівень мотивації досягнення успіху серед дівчат та юнаків. Результати представлені у таблиці 2.

З огляду на отримані результати можемо зазначити, що серед дівчат та юнаків старшокласників переважає середній рівень мотивації досягнення успіху. Можемо припустити, що така тенденція в поєднанні з професійними настановами може сприяти вдалому вибору майбутньої професії і успішному вступу до вищого навчального закладу.

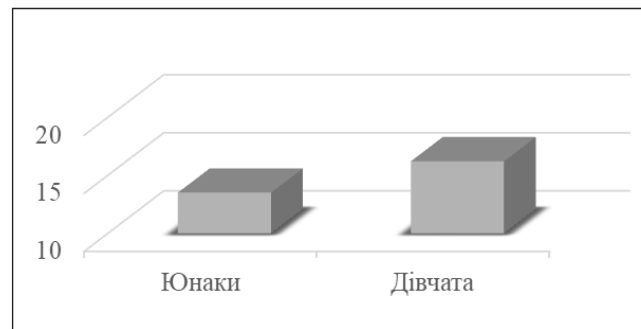
З таблиці 2 бачимо, що рівень мотивації досягнення успіху у групі дівчат на статистично значимому рівні перевищує рівень мотивації у юнаків ($16,2 \pm 2,8$; $13,5 \pm 3,3$ при $p \leq 0,01$). Тобто дівчата більшою мірою прагнуть опанувати знання й навички, уміють працювати організовано й докладають зусиль для досягнення бажаного результату. На рисунку 2 відображені показники рівня

мотивації досягнення успіху двох досліджуваних груп.

Таблиця 2
Показники рівня мотивації досягнення успіху за методикою Т. Елерса

Шкали	Досліджувані групи		t
	1	2	
Рівень мотивації досягнення успіху	$13,5 \pm 3,3$	$16,2 \pm 2,8$	-2,8**

Примітка: 1 – група юнаків ; 2 – група дівчат; * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$

Рис. 2. Показники рівня мотивації досягнення успіху дівчат та юнаків.

За результатами методики «Опитувальник професійної направленості» Л. Йовайши (модифікація Г.В. Резапкіної), було досліджено професійну направленість двох груп дівчат та юнаків старшокласників. Результати представлені у таблиці 3.

З таблиці 3 бачимо відсутність статистично значимих відмінностей професійної направленості між хлопцями і дівчатами за усіма показниками.

Графічне зображення показників додається у вигляді діаграми (рис 3.).

Виходячи з результатів дослідження, дві досліджувані групи мають слабо виражену, проте схожу направленість до різних видів професійної діяльності: професій, пов'язаних з обслуговуванням, управлінням, вихованням та навчанням («направленість на роботу з людьми»; $4,3 \pm 2,4$; $4,0 \pm 1,5$); професій, пов'язаних з науковою роботою («направленість дослідницької діяльності»; $3,4 \pm 1,7$; $3,7 \pm 1,4$); професій на виробництві («направленість до роботи на виробництві»; $4,4 \pm 1,4$; $4,6 \pm 1,4$); професій творчого характеру, пов'язаних з образотворчою, музичною, літературно-художньою, сценічною діяльністю («направленість на естетичні види діяльності»; $3,6 \pm 1,2$; $4,0 \pm 1,5$); професій, пов'язаних із заняттями спортом, подорожами, експедиційною роботою («направленість до екс-

Таблиця 3

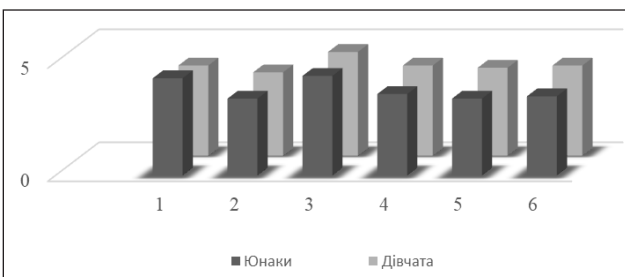
Показники професійної направленості за методикою Л. Йовайши (модифікація Г.В. Резапкіної)

Шкали	Досліджувані групи		t
	1	2	
Направленість на роботу з людьми	4,3±2,4	4,0±1,5	0,6
Направленість дослідницької діяльності	3,4±1,7	3,7±1,4	-0,7
Направленість до роботи на виробництві	4,4±1,4	4,6±1,4	-0,3
Направленість на естетичні види діяльності	3,6±1,2	4,0±1,5	-0,8
Направленість до екстремальної діяльності	3,4±1,5	3,9±1,5	-1,0
Направленість до планово-економічних видів діяльності	3,5±1,8	4,0±1,7	-0,9

Примітка: 1 – група юнаків; 2 – група дівчат

тремальної діяльності»; 3,4±1,5; 3,9±1,5); професій, пов'язаних з розрахунками і плануванням; діловодством, аналізом і перетворенням текстів (редактор, перекладач, лінгвіст); схематичним зображенням об'єктів («направленість до планово-економічних видів діяльності»; 3,5±1,8; 4,0±1,7).

Дослідники обраної нами проблематики розглядають готовність до вибору професій як такий психологічний стан суб'єкта, що характеризується розвинутими компонентами інтелектуальної та операційної сфер, визначеними орієнтаціями на професійну діяльність (настановами), підкріпленими вольовими проявами (Пархоменко, 2013).

Рис. 3. Показники професійної направленості у старшокласників (юнаків/дівчат)

Примітка: 1 – направленість на роботу з людьми; 2 – направленість дослідницької діяльності; 3 – направленість до роботи на виробництві; 4 – направленість на естетичні види діяльності; 5 – направленість до екстремальної діяльності; 6 – направленість до планово-економічних видів діяльності

Таким чином, в результаті проведеного емпіричного дослідження ми виявили психологічні особливості професійних настанов у юнаків та дівчат старшокласників. При цьому ми визначили, що за показником за-

лежності в професійному виборі (F5) виявлені достовірні відмінності, а також рівень мотивації досягнення успіху у групі дівчат на статистично значимому рівні перевищує рівень мотивації у юнаків. Дослідження професійної направленості виявили відсутність статистично значимих відмінностей між хлопцями і дівчатами за усіма показниками. Виходячи з результатів дослідження, дві досліджувані групи мають слабо виражену, проте схожу направленість до різних видів професійної діяльності.

У зв'язку з отриманими результатами постає питання про необхідність розробки методів роботи зі старшокласниками для різних посадових осіб. Робота в навчальному закладі з підтримки старшокласників щодо формування професійних настанов має бути системною. Тому діяльність педагогічного колективу повинна бути злагодженою і керованою.

Висновки

В результаті теоретико-методологічного аналізу зазначимо, що професійні настанови – це уявлення людини щодо професійної діяльності, що формуються в процесі набуття досвіду, але не обов'язково можуть усвідомлюватися в момент прийняття рішення. Визначили в результаті емпіричного дослідження, що у дівчат більш виражений рівень залежності в професійному виборі, ніж в групі юнаків. Таким чином, для дівчат більш характерна невпевненість в професійному виборі, залежність від інших, соціальна незрілість.

При цьому варто зазначити, що рівень мотивації досягнення успіху у групі дівчат перевищує рівень мотивації у юнаків. Дівчата більш мотивуються успіхом, краще справляються з завданнями, краще про них пам'ятають, схильні брати нові завдання. Так, ставлячи собі середньо складні цілі,

вони й домагаються успіху. Серед дівчат та юнаків старшокласників в цілому переважає середній рівень мотивації досягнення успіху.

Виявлено відсутність відмінностей професійної направленості між хлопцями і дівчатами за усіма показниками. Досліджувані групи мають слабо виражену, проте

схожу направленість до різних видів професійної діяльності. Отже, перспективи подальших досліджень вбачаємо в вивченні професійних настанов старшокласників в ракурсі підвищення готовності до вибору професії з урахуванням компонентів інтелектуальної, операційної сфер та підкріпленими вольовими проявами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гомонюк О.М., Мазур А.В. Особливості формування професійного самовизначення старшокласників у процесі профорієнтації [Електронний ресурс]. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Психологія* : електрон. наук. фахове вид. Хмельницький, 2017. Вип. 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadrn_2017_4_7 (дата звернення 12.02.2019).
2. Зеер Э.Ф. Психология профессий: Учебное пособие для студентов вузов. 2-е изд., перераб., доп. Москва : Академический проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2003. 336 с.
3. Кондаков И.М. Диагностика профессиональных установок подростков. *Вопросы психологии*. 2005. № 2. С. 122–130.
4. Курицина М.О. Особливості взаємозв'язку професійних настанов та особистісної тривожності старшокласника. *Проблеми сучасної психології*. 2015. Вип. 28. С. 269–283.
5. Левитан К.М. Профессиональное развитие личности педагога в послевузовский период : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Екатеринбург, 1993. 393 с.
6. Пархоменко О.М. Сутність та структура готовності старшокласників до вибору професій сфери підприємництва та сільського господарства. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2013. Вип. 17(2). С. 117–126.
7. Яблонська Т.М. Розвиток позитивної ідентичності старшокласників засобами тренінгу. *Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць КПНУ ім. І. Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України*. 2011. Вип. 14. С. 879–887.
8. Bryant B., Zvonkovic K., Reynolds A.M. Parenting in relation to child and adolescent vocational development. *Journal of Vocational behavior*. 2006. P. 149–175.

REFERENCES:

1. Homonyuk O., Mazur A. (2017) *Osoblivosti formuvannya profesijnogo samoviznachennya starshoklasnikiv u protsesi proforientatsiyi* [The peculiarities of forming professional selfdetermination of high school students in the process of career counseling]. *Visnik natsionalnoyi akademiyi derzhavnoyi prikordonnoyi sluzhbi ukrayini. seriya: psihologiya – Bulletin of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: Psychology* [in Ukrainian].
2. Zeer E.F. (2003). *Psykhohohyia professyi* [Psychology of the professions]. Ekaterynburh : Delovaia knyha [in Russian].
3. Kondakov I.M. (2005). *Diagnostika professionalnyh ustanovok podrostkov* [Diagnostics of professional installations of adolescents]. *Voprosy psihologii – Psychology issues*. № 2. P. 122–130 [in Russian].
4. Kurytsyna M.O. (2015). *Osoblyvosti vzaïmozv'язku profesiïnykh nastanov ta osobystisnoi tryvozhnosti starshoklasnyka* [Peculiarities of interrelation of professional guidelines and personal anxiety of senior high school students]. *Problemy suchasnoi psykhohohii – Problems of modern psychology*. Vol. 28. P. 269–283 [in Ukrainian].
5. Levytan K.M. (1993). *Professyonalnoe razvytye lychnosti pedahoha v poslevuzovskiy period* [Professional development of the personality of the teacher in the post-graduate period]. Ekaterynburh, 393 p. [in Russian].
6. Parkhomenko O.M. (2013). *Sutnist ta struktura hotovnosti starshoklasnykiv do vyboru profesii sfery pidpriemnytstva ta silskoho hospodarstva* [The Essence and Structure of Senior Pupils' Readiness to the Choice of Professions of Enterprise and Agriculture]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi – Theoretical and methodical problems of education of children and pupils*. Vol. 17(2). P. 117–126. [in Ukrainian].
7. Iablonska T.M. (2011) *Rozvytok pozytyvnoi identychnosti starshoklasnykiv zasobamy treninhu* [Development of positive identity of senior pupils by means of training]. *Problemy suchasnoi psykhohohii: Zbirnyk naukovykh prats KPNU im. I. Ohiiienka, Instytutu psykhohohii im. H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy – Problems of modern psychology* [in Ukrainian].
8. Bryant B., Zvonkovic K., Reynolds A.M. (2006) Parenting in relation to child and adolescent vocational development. *Journal of Vocational behavior*. 2006. P. 149–175.

Стаття надійшла до редакції 28.02.2019.
The article was received 28 February 2019.